

**YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ
I. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ
SEMPOZYUMU
19-20-21 NİSAN 2018
BİLDİRİ KİTABI**

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Öğr. Gör. Aykut KAR

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet BÜYÜKAKSOY

Dr. Öğretim Üyesi Ayşen MÜDERRİSOĞLU

**YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ
I. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ
SEMPOZYUMU
19-20-21 NİSAN 2018
BİLDİRİ KİTABI**

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Öğr. Gör. Aykut KAR

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet BÜYÜKAKSOY

Dr. Öğretim Üyesi Ayşen MÜDERRİSOĞLU

ISBN: 978-605-68880-0-7

Yayımlanan bildirilerin içerikleriyle ilgili yasal sorumluluklar yazarlarına aittir.

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ
I. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ
SEMPOZYUMU

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet BÜYÜKAKSOY
Dr. Öğretim Üyesi Ayşen MÜDERRİSOĞLU
Öğr. Gör. Aykut KAR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Yeditepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN
Yeditepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Karcaubay SARTKOCALI
Türk ve Altay Araştırmaları Merkezi Müdürü/Kazakistan

Prof. Dr. Tsendiin BATTULGA
Moğolistan

Prof.Dr. Kubatbek TABALDIYEV
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan

Prof.Dr. Bereket KARİBAYEV
Ahmet Yesevi Üniversitesi/Kazakistan

Prof.Dr. Talas OMARBEKOV
Ahmet Yesevi Üniversitesi/Kazakistan

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Marmara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Aydın USTA
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Türkiye

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
I. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ SEMPOZYUMU 19-20-21 NİSAN 2018 BİLDİRİ KİTABI

Prof. Dr. Olcobay KARATAEV
Kastamonu Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Abdolvahap KARA
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Ekrem KALAN
Akdeniz Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Dokuz Eylül Üniversitesi/Türkiye

Doç.Dr. Alparslan AŞIK
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan

Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM
İstanbul Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Dinçer KOÇ
İstanbul Üniversitesi/Türkiye

Doç.Dr. Gaybullah BABAYAR
Özbekistan

Doç. Dr. Cengiz BUYAR
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan

Dr. Öğretim Üyesi Ali AHMETBEYOĞLU
İstanbul Üniversitesi/Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Zuhra ALTIMIŞOVA
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan

Dr. Öğretim Üyesi Tuğba ERAY BİBER
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Türkiye

SEKRETERYA

Başak KUZAKÇI BÖLÜKBAŞI
Cihan YALVAR

İçindekiler

AÇILIŞ KONUŞMALARI.....	8
YENİ KEŞİFLER IŞIĞINDA, MOĞOLİSTAN COĞRAFYASINDA BULUNAN GÖKTÜRK DÖNEMİ ANIT YAPILARI.....	14
TOPKAPI TÜRK DÜNYASI ETNOGRAFİK MÜZESİ	22
TARİHİ ESERLERDE GEÇEN ESKİ TÜRK-MOĞOL KİŞİ ADLARININ DOĞRU TESPİTİ İÇİN YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR.....	24
TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE HAÇLI SEFERLERİNDE ANADOLU MÜDAFASI.....	29
SAFEVÎ TARİH YAZIMINDA EMİR TİMÜR GELENEĞİ.....	35
TYPKICTAH AЙМАҒЫ MEH ҚАЛАСЫНЫҢ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ YIIIH MAҒЫЗЫ.....	39
MELLİNG'İN GRAVÜRLERİNDE YAŞAYAN BEŞİKTAŞ SAHİLSARAYI.....	46
TURKISH CULTURAL HERITAGE IN ALGERIA	56
TÜRK HALKLARININ GELİŞİMİNDE YUSUF BALASAGUN'İN YERİ VE ROLÜ	72
HORASAN'DAN ANADOLU'YA: DİVÂNÜ LÜĞÂTİ'T TÜRK'TE BAHSEDİLEN VE ANADOLU'DA BULUNAN KÜLTÜR ÖĞELERİ ÜZERİNE İNCELEME	77
KIPÇAK TÜRKLERİNİN KÖKENLERİNE DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER	91
RUS VE SOVYET TARİH BİLİMCİLİĞİNDE TÜRKLERİN KAFKASYA TARİHİNDEKİ ROLÜ VE YERİNE DAİR YAKLAŞIMLAR (KUZEY-BATİ AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE).....	97
AZERBAYCAN MAARİFÇİ-DEMOKRATİK HAREKETİNDE TİFLİS MUHİTİNİN ÖNEMİ.....	101
AZERBAYCAN MİLLİ ŞAİRİ AHMED CEVAD VE ÇIRPINIRDI KARADENİZ TÜRKÜSÜ.....	109
UYGURLARDA ŞEHİR MEDENİYETİ VE ÇEVRE	115
ESKİ TÜRKLERDE ŞEHİR, 'BALIĞ (BALIK)'	122
KÜLTÜREL VE TİCARİ BAĞLAMDA ETİL ŞEHİRİ	128
ULUS-DEVLET İNŞASI SÜRECİNDE TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI VE HALKEVLERİ.....	134
“1923 TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ” ÖNCESİ SELANİK'TE YAŞAMIŞ MÜSLÜMAN TÜRK ERKEKLERİN GİYİM-KUŞAM TARZLARI.....	145
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME SÜRECİNİN ÇOCUĞUN KÜLTÜREL DEĞİŞİMİNDEKİ YANSIMALARI.....	152
YENİ BİR ÇOCUK YENİ BİR İNSAN: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SÜRELİ YAYINLARINDA ÇOCUKLARIN MİLLİ TERBİYE ANLAYIŞI İLE İNŞASI	159
HENRY WALTER BELLEW'İN THE RACES OF AFGHANISTAN ÇALIŞMASINDA HAZARALAR	166
KAZAK DESTANLARINDA KAHRAMANIN OLAĞANÜSTÜ YARDIMCILARINDAN HIZIR VE HIZIR İNANCININ DİNİ-MİTOLOJİK KÖKENLERİ.....	171
TÜRKİSTAN'DA KADININ YERİ VE ÖNEMİ: SART ÖRNEĞİ	175
SİMON KEZA'NIN 13.YÜZYILDA MACAR KRALI IV. LADISLAUS İÇİN YAZDIĞI MACAR TARİHİ “GESTA HUNGARORUM” ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA.....	182
BAYATLAR	198
KÖSEDAĞSAVAŞI'NIN BAŞLAMASINDA BABAİLER İSYANININ ROLÜ	211
İSLAM ÖNCESİ İRAN ARAŞTIRMALARINDA TÜRK TARİHİNİN YERİ: RICHARD NELSON FRYE ÖRNEĞİ.....	216

REALPOLİTİK: GÖKTÜRK-BİZANS MÜNASEBETLERİNİ YENİDEN YORUMLAMAK.....	219
İNGİLTERE'DE TÜRK İZ'LERİ.....	224
TÜRKLER'DEKİ HAKİMİYET ANLAYIŞINDA İSLAMİYET ÖNCESİ VE SONRASINDAKİ BENZERLİKLER	235
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MARŞLAR VE BAYRAMLAR.....	240
CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK SİNEMASI.....	259
MÜTAREKE VE İŞGAL DÖNEMİNDE KAMUOYU OLUŞTURMA ÇABALARI BAĞLAMINDA İSTANBUL MİTİNGLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	265
ATEŞKES SÜRECİNDE İTTİFAK DEVLETLERİ'NDE YAŞANAN GELİŞMELER (EYLÜL-ARALIK 1918).....	292
TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ VE BASINDAKİ YANKILARI	307
TURKEY'S NATO ENTRY AND ECHOES IN THE PRESS	307
MÜTAREKE DÖNEMİNDE HÜRRİYET VE İTİLAH PARTİSİNİN LİDER KADROSUNUN SİYASİ GÜÇ MÜCADELELERİ.....	315
KIBRISLI TÜRKLERİN KIBRISLILIK BİLİNCİ.....	320
TÜRK-RUS MÜNASEBETLERİNDE YENİ DÖNEM.....	327
DOĞU TÜRKİSTAN UYGUR TÜRKLERİ İLE ANADOLU TÜRKLERİ İLİŞKİLERİ (OSMANLI BELGELERİNDE DOĞU TÜRKİSTAN ADLI ÇALIŞMAYA GÖRE).....	333
KIRGIZİSTAN'DA SOVYET YÖNETİMİNİN KÜLTÜR ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI (1920-1930)	343
YENİSEY YAZITLARINDA ÖLÜM ALGISI	352
KIRGIZİSTAN'IN "TESKEY" TANRI DAĞLARINDA YENİ BULUNAN PETROGLİFLER, KÖKTÜRK DAMGALARI VE "TEGEREK" YAZITI	363
ORHUN VE YENİSEY YAZITLARINDA KADIN	369
ENİSEY KIRGIZLARININ YÖNETİM SİSTEMİNDEKİ ÜNVANLARI (VI-X YÜZYILLARI)	375
TÜRK TOPLUMLARINDA AT, SÜVARİLİK VE ORDUYA KATKILARI	391
ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE DEMİRCİLİK VE ARTVİN ÖRNEĞİ	399
TÜRK DİN TASAVVURUNA YESEVİ MERKEZLİ BAKIŞ	406
HZ. PEYGAMBER'DEN MENKÛL OLDUĞU RİVÂYET EDİLEN TÜRKÇE MENSUR BİR FÂL- NÂME: TİRÂŞ-NÂME.....	412
ARAPÇA AKRABALIK ADLARININ DOĞU TÜRKÇESİ KUR'ÂN TEFSİRİ'NDEKİ TÜRKÇE KARŞILIKLARI ÜZERİNE	415
İBN-İ SİRİN'İN BİLİNMEYEN TA'BİR-NÂMESİNİN TÜRKÇE TERCÜMESİ.....	424
BAĞDAT-HİCAZ HATTI YAPIMINDA HEİNRİCH AUGUST MEİSSNER "PAŞA"	431
1918'DE AZERBAYCAN- TÜRKİSTAN-AFGANİSTAN ÜÇGENİNDE	439
TEŞKİLÂT-I MAHSUSA OPERASYONLARI.....	439
THE TURKS IN THE EYES OF A BRITISH WOMAN TRAVELLER IN 19TH CENTURY	445
İNGİLTERE'NİN İSTANBUL ELÇİSİ SİR EVERARD FAWKENER'İN KALEME ALDIĞI 1731-1738 YILLARI ARASINDAKİ HADİSELERİ ANLATAN BİR RAPOR	452
OSMANLI ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA SEPOY VE BOXER AYAKLANMALARI VE HALİFELİK KURUMU	473
KUTSAL ŞEHRE TÜRK DOKUNUŞUYLA KUTSAL HİZMET: XVI. YÜZYILDA KUDÜS SU YOLLARI	480

BOSNA'DAKİ OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞLARI (1737-1739)	493
II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KARADENİZ'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT	497
ATATÜRK'ÜN KURDUĞU TÜRK SEYYAHİN CEMİYETİ'NİN TEMELİ OLARAK SEYYAH TERCÜMANLIĞI.....	504
CUMHURİYET'İN KENDİNİ KENT VE ÖTEKİ ÜZERİNDEN İNŞAASI: ANKARA'NIN GELİŞİMİNİN BASIN ÜZERİNDEN NEŞRİ VE MİLLİ KİMLİK.....	511
II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TRAKYA'NIN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU	521
TÜRK MÜSİKİ KÜLTÜRÜNÜN VE TĀRİHİNİN; GELECEK NESİLLERE DOĞRU AKTARILMASININ ANLAMI, ÖNEMİ VE DEĞERİ.....	526
TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVRİMLERİNİN HALKA ANLATILMASINDA NARODNİKLERİN ROLÜ	535
ÇANAKKALE'DE YIKILAN TÜRK ANITLARI	546
TÜRKÜLER VE TÜRKÜLERDE YER ALAN YOKSULLUK TEMASI.....	557
SÖZLÜ KÜLTÜR YAZILI KÜLTÜR İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	562
KIRGIZ DEVLETİ VE KUBAT BIY	568
19. YÜZYIL MEDDAH HİKÂYESLERİNDE SOSYAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR	571
20. YÜZYILIN BAŞLARINDA AZERBAYCAN BİLİMİNDE VE EDEBİYATINDA ESKİÇAĞ TÜRK TARİHİ	580
ASTRONOMİ BİLİMİ VE TÜRKLER	586
ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA RASATHANE-İ AMİRE'NİN MÜDÜRÜ COUMBARY EFENDİ'NİN ÇALIŞMALARI.....	610
BİR GÜNEŞ FALI	626
“MANAS” DESTANINDAKİ ETNONİMLER.....	633
İŞGAL SONUCU BATI AZERBAYCAN TOPRAKLARININ KAYBEDİLMESİ HAKKINDA (XVIII- XIX YÜZYILLAR).....	642
TÜRK İNANIŞ VE UYGULAMALARINDA KUŞBURNU	649
KÖSEDAĞSAVAŞI'NIN BAŞLAMASINDA BABAİLER İSYANININ ROLÜ	660
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUNA DOĞRU AYDIN VİLAYETİ'NİN EĞİTİM DURUMU HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME	666
1574 TUNUS SEFERİ SONRASI İSPANYA - OSMANLI İLİŞKİLERİ VE OSMANLI SARAYINDAKİ GAYRİ RESMİ MÜZAKERECİ JAIME DE LOSADA	675
TÜRK KÜLTÜR TARİHİ'NDE GÜVERCİNİN ÖNEMİ	684
ESKİ TÜRK İNANIŞINDA AK ŞAMANLAR- KADIN KAMLARIN YANSIMASI: KAZAKLARDA AKKOL ANA/ KİNDİK ŞEŞE	690
SEYAHATNAMELERE GÖRE TÜRK BOYLARI	700
İDİL-URAL TATARLARININ DOĞUM ÖNCESİ, DOĞUM ESNASI VE DOĞUM SONRASINA İLİŞKİN GELENEK, GÖRENEK VE İNANÇLARI	704
19.YÜZYIL MEDDAH HİKÂYESLERİNDE SOSYAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR	708
KAZAK TÜRKLERİNDE ŞEŞENDİK GELENEĞİ VE BU GELENEK İÇERİSİNDE SIRIM DATOĞLU'NUN YERİ.....	713
ŞAMANİZM'İN TÜRK KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ VARLIĞI.....	718

ŞAMAN DAVULLARININ TARİHİ KÖKENLERİ	723
BOZKIR KÜLTÜRÜ'NÜN ORTAYA ÇIKIŞI HAKKINDA BİR GÖRÜŞ.....	733
ESKİ TÜRKÇENİN SEMANTİK ÖZELLİKLERİ	737
OSMANLI AİLE YAPISININ MİLLET SİSTEMİ İÇİNDEKİ KONUMU	743
ÇAĞDAŞ ÖZBEK EDEBİ ESERLERİNDE ESTETİK BAKIŞ AÇILARI VE İCADİ UYGUNLUK (NAZAR İŞANKUL ESERLERİ EMSALINDA)	750
MODERN GENÇLERİN ETNOPEDİKOJİK TEMELLERDE EĞİTİMİ.....	757
THE HIDDEN SAGAS AND FACTS IN CHINESE CHARACTERS.....	762
MİMARİ VE TARİHİ BAĞLAMDA AKHAN KERVANSARAYI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	772
ÇAÇ BAŞ GIYSİSİ TARİHİ ÜZERİNE.....	800
ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİ'NDE BULUNAN EL İŞLEMELİ PEŞKİRLER	801
KONYA MÜZELERİNDE BULUNAN NESNELİ BEZEMELİ DOKUMALARIN RENK, MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ	812
ORTA ASYA'DAN DOĞU AVRUPA'YA ERKEN DEVİR TÜRK SANATINDA RUNİK YAZITLI/TAMGALI MADENİ KAPLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	820
ORIGINE OF TURKISH ARCHITECTURE TURKISH POINTED ARCHES	837
PEÇUY OSMANLI MİMARİSİ KORUMA KONSEPTLERİ.....	844
KAPANIŞ OTURUMU.....	855

İSLAM ÖNCESİ İRAN ARAŞTIRMALARINDA TÜRK TARİHİNİN YERİ: RICHARD NELSON FRYE ÖRNEĞİ

Dünyada İran araştırmalarının başkanı olarak kabul edilen Richard Nelson Frye, 1920 yılında İsveçli bir ailenin çocuğu olarak Amerika’da dünyaya gelmiştir. Tarih ve felsefe alanında üniversite eğitimi alan Frye, 1939 yılında İllinois Üniversitesinden mezun olmuştur. Aynı yıl Harvard Üniversitesi’nde burslu olarak başladığı master eğitimini 1941 yılında tamamlamış ardından yine aynı üniversiteden Narşakhi’nin Tarih-i Buhara adlı eseri üzerine yaptığı doktora tezi ile 1946 yılında mezun olmuştur.

Frye; lisans, master ve doktora eğitimi boyunca Princeton Üniversitesi yaz okuluna devam etmiş ve Arapça, Türkçe, Farsça, Çince, Almanca, İtalyanca, Fransızca, Rusça ve Sanskritçe öğrenmiştir. Öğrenciliği boyunca gittiği Amerika Şikago Enstitüsü’nde tanıştığı George Cameron ve Albert Olmstead, Oryantal çalışmalara farklı yaklaşımlarıyla Frye üzerinde derin etkiler bırakırken Ernest Herzfeld İran sanatı ve arkeolojisini derin değerlendirmeyi öğrendiği isim olmuştur.

Uzun yıllar Harvard Üniversitesinde akademik faaliyetlerini yürüten Frye 1950 de Harvard Üniversitesi’nde Aga Han kürsüsüne tayin edilmiş ve 1953 te kendisine Ali Ekber Dekhoni tarafından “İrandust” ünvanı verilmiştir. Frye, 1969-75 yılları arasında İran Şiraz’da bulunan Asya Enstitüsü’nde direktör olarak görev yapmıştır. Harvard ve Colombia üniversitelerinde İran Araştırma kürsülerini kurmuştur.

Dünyada o dönem çok az üniversitede İran Araştırma Merkezleri vardı ve 1979 İran Devrimi sonrası bunların çoğu Orta Doğu araştırma merkezlerine dönüştürülmüş İran araştırmaları artık İranlı girişimcilerin bağışları ile yürütülecek duruma gelmişti. Bu durumda Frye aktif olarak İran araştırma merkezleri, kürsüleri, kurumları ve enstitüleri kurmak ya da bunların kurulmasına yardımcı olmak için çaba göstermiştir. Bizzat İran tarihi ile ilgili kaynak toplamış, kütüphanelerin kurulmasına vesile olmuş, Almanya, Fransa, İtalya, Afganistan, İran, Tacikistan gibi çeşitli ülkelerde araştırmalar yapmış, kurslar seminerler ve sempozyumlar düzenlemiştir. Profesyonel olarak dergilerin ve bültenlerin çıkarılmasını sağlamış özellikle Amerika’da İran araştırmalarının temelini atmıştır. 2014 yılında vefat eden Frye onlarca makale ve kitap yazmıştır.

Frye, her ne kadar İran ve Orta Asya uzmanı olarak bilinse de onun eserlerinin kapsadığı alan ve bu alanlara katkısı daha büyüktür. Linguistik, filoloji, tarih, tarihi coğrafya, nimüzmatik, arkeoloji, sicilografı, sanat tarihi, İranoloji, Orta Asya tarihi, İslam ve Türkoloji alanında yaptığı çalışmalar ile Şarkiyat alanında büyük bir iz bırakmış, eserleri İran tarihi ve kültürü çalışmalarında referans olmuştur.

İslam Öncesi İran Hakkındaki Temel Düşünceleri

Frye’in çalışma alanı olan İran araştırmaları, İran tarihini ve ilgili kültürleri kapsar. Ona göre binlerce yıl öncesine dayanan bir kültür için politik sınırların önemi yoktur. Onun çalışmaları İran’ı günümüzde haberlerde duyduğumuz İran olarak tanınan şeyin çok ötesine geçirmiştir.

Richard Nelson Frye’in eserlerinde kullandığı ve açıklamasını verdiği bazı terimler İran tarihi araştırmalarında kullandığı terminolojiyi anlamak açısından önemlidir. Eserlerinde geçen “Büyük İran (Greater Iran)” terimi İranlı olarak karakterize edilebilen kültürün olduğu ve tarihi dönemlerde İrani dillerin konuşulduğu tüm bölgeyi içerir. Politik sınırlardan ziyade kültürel sınırları ifade eder. İran kültür ve mirasına sahip olan bölgelerdir ve Çinden Maceristan’a Dış Moğolistan’dan Mezopotamya’ya dek uzanır. “Iranian” terimini eserlerinde linguistik bir anlamda; İrani diilleri konuşan halkları diğer dilleri konuşan halklardan ayırmak için kullanmıştır. “Persia” terimini ise günümüz İran’ı için kullanılır.

Frye’in eserlerinde ilk olarak göze çarpan İran halklarının kökeni ve kimliği meselesidir. Eski İran halkı kimdi, şimdiki İran halkı kim? sorusuna odaklanmıştır. Bu sorunun cevabı Hint-Avrupa göçleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. M.Ö. 2. binde Aryanların Hindistan ve İran platosuna geldiği burada yerleşikler içinde absorbe olduğu ama dillerini ve kültürlerini onlara benimsettiğinden bahseder. İnsanların ilk önce dilleriyle birbirlerinden ayrıldıklarından ırki ayrımların daha sonra ortaya çıktığından ve Türklerin İslam ile birlikte Selçuklu sonrası yoğun olarak İran’a geldiklerinden bahseder. Peki bunu neye dayanarak söyler? En eski dönem ile ilgili kayıt olmadığına ve etnik yapının tespit edilmesinin mümkün olmadığına göre en büyük dayanak dilsel gruptur. O nedenle bölge halkını Farslar şeklinde değil daha üst grup olarak İrani halklar yani İrani dilleri konuşan halklar şeklinde nitelemektedir. Bu noktada dünyada bilim tarihi üzerine ilk

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
I. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ SEMPOZYUMU 19-20-21 NİSAN 2018 BİLDİRİ
KİTABI

doktora yapan ve Harvard Üniversitesi'nde Frye'in hem oda arkadaşı hem de yakın dostu olan Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Frye'a yaptığı itirazları dikkate almamız gerekir. Prof. Sayılı ve Frye Yakındoğu'da Türklerin varlığı konusunda uzun tartışmalar içerisine girmiş en sonunda Frye Sayılı'nın çoğu düşüncesini kabul etmiş ve ortaklaşa yayımladıkları bir makalede bunları dile getirmişlerdir. Sayılı'ya göre, bu bölgelerde Selçuklu sonrası bir Türkleşme olmasının Türklerin Ortaçağ İslam medeniyetindeki ve bilim tarihindeki rollerinin çok küçülmesine sebep olur. Sayılı'ya göre linguistik açıdan bakarsak Türklerin dillerine manevi bir değer verecek dini bir kitapları yoktu ve tebalarını Türk dilini kullanmaya ne teşvik ettiler ne de zorladılar. Türkler 14. yy'ye kadar dillerininin mevkinin yükseltmek için bilinçli ya da bilinçsiz hiçbir girişimde bulunmadı. Ancak Türkçenin büyük bölgelerde halk dili olarak yayılması bize Türkleştirme siyasetinin sonucu olmaktan uzak olarak tarihin en eski çağlarından beri yoğun olarak bu bölgelerde yaşadıklarını gösterir.

Kazakistan bozkırları ve Batı Moğolistan'a uzanan topraklara İran dilli göçebelerin yerleşmiş olduğu düşüncesi Frye'in eserlerinde dikkatimizi çeken bir başka noktadır. Antik zamanlarda bozkırda çeşitli etnik gruplar olmasına rağmen kültürel bir birliğin olması da ilginçtir. Ona göre yerleşik halk daima tarihin çeşitli dönemlerinde genel bir isimle tüm bozkır halkını adlandırmıştır: ilk olarak tüm bozkır halkına İskit-Saka, sonra Sarmat-Alan, sonra Hunlar, Türkler ve Moğollar denmiştir Bozkır sakinleri ile Altay dağlarının orman sakinleri arasındaki ilişki çözülememiştir ama Güney Sibiryanın Altaik halklarına göçebeliği Saka-Masagetler öğretmiştir. Kuşkusuz Hunlar gelene kadar bin yıl İranlılar bu bölgede çok önemli roller oynamıştır.

Peki kimdi bu Türkler ve Hunlar? Frye'a göre Türkler Altay dil ailesi kolundan birinde yer alan lehçeleri konuşan halktı. Altay ailesinden olan Türk grubu muhtemelen Sibirya ve Orta Asya' da eskiden beri vardı ve ilk Türk Bozkır imparatorluğu kurulmadan önce bile yaygın olarak burada varlığını sürdürmekteydi. Bu dönemden önce Yakın Doğu ya da Hindistan'ı işgal eden çeşitli göçebe aşiretlere katılan Türkçe konuşan göçebe kavimler varsa da bunlar hiç kayıt bırakmadı. O nedenle biz sadece İslam öncesi dönemde Yakın Doğu'ya göç eden diğer Orta Asya halkları arasında Türklerin de var olduğunu ancak tahmin edebiliriz diyen Frye, bu eski dönemler için "Türk" kelimesi yerine "Altaik" kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Bazı linguistikçiler bu Altay dillerini konuşanların Proto Türkler ve /veya Proto Moğollar olarak adlandırılması gerektiğini söyler ancak Frye eğer "Altay dilleri konuşanlar/Altaik" terimi kullanılırsa geçmişin gerçekliğine daha yakın olabiliriz der. Bu noktada Prof. Dr. Aydın Sayılı'dan yine Frye'a bir itiraz yükselir; Çin kaynaklarında Türk adının eski dönemlere geçmemesini Çin açısından Çinin kuzey batısında bulunan kavimlerin dil ve kültürel birliğinin değil siyasi birliğinin önemli olmasına bağlar. Çin kaynakları Uygurlara, Kırgızlara, Türkelere ve hiyunglulara da Türk demedi. Kıyaslama açısından Araplara baktığımızda ise durum daha farklıdır; Araplar Maveraünnehir'e geldiklerinde siyasi bir birlik ile değil karışık bir kütile ile karşılaşmışlardı ve "Türk" onlara göre siyasi bir birliğe mensup bir şahıs değil Türkçe konuşan belirli bir şahıstı. Türklük Araplar için ayırıcı bir özellik olarak kabul edilmiştir.

Frye' göre "Hun" adı 4. yy'de ilk kez Soğdca bir mektupta geçmiştir ve bu nedenle yeni bir isimdir. Muhtemelen her zamanki gibi göçebe bir konfederasyondaki diğer halklarla birlikte yeni bir Altay dili konuşan halklara atıf yapmaktadır. Bu adın birkaç yüzyıl önce Çin kaynaklarında geçen "Xiongnu" adına bağlanıp bağlanamayacağı tartışmalıdır ama kesinlikle Hunlar onların bozkırdaki varisleridir. Dönemin siyasi tarihinde Hunlar her bozkır imparatorluğunun kuruluşunda olduğu gibi konfederasyonlarındaki kabileleri birleştirmiştir. Frye, Biz Hunlar = Türkler formülünü kullanabilir miyiz? diye sorar ve açıkça "hayır" der. Çünkü ona göre bozkır kabile organizasyonlarının doğası bellidir. Türk adının Göktürklerle siyasi olarak ortaya çıkışı Frye da dahil Batılı bilginlerin "Türk" kavramını yanlış değerlendirmesine sebep olmaktadır oysa "Türk" adı siyasi değil aynı onların "İrani" kavramında olduğu gibi dilsel ve milli bir kavramdır.

Bir de Frye'in eserlerinde ıslarla üzerinde durduğu bir Soğd-Türk münasebeti var. Soğdlar Soğd bölgesinde yaşayan İrani bir kavimdi ve ticaret yapmaktaydılar. O, Soğdlar aracılığıyla İrani kültürün Türkler üzerinde yayıldığını vurgular. Ona göre bu etkiyi eski Türkçedeki fazlaca Soğdca kelimelere bakarak ve Türk alfabesinin temelini Soğd alfabesi olmasından anlayabiliriz. Antik İran'da hükümlarlığın "karizması" ile Türklere "kut" un benzerliği bu kavramın da tıpkı "yabgu" ünvanı gibi Türkler tarafından Sogdlar aracılığıyla İran'dan alınmış olabileceğini söyleyen Frye aslında Soğd bölgesinde çok az bir Türk olduğu ve daha çok Soğdların çeşitli bölgelere giderek orda ticaret aracılığıyla Türklerle münasebette

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
I. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİ SEMPOZYUMU 19-20-21 NİSAN 2018 BİLDİRİ
KİTABI

olduğu fikrini temellendirir ancak burada düzeltilmesi gereken birkaç nokta vardır. Bizans kaynakları Soğddda Türk madencilere rastlanıldığını söyler. Araplar ise Türklerin Soğd'un güneyinde bulunan bir dağdan çıkardıkları demir, altın, gümüş gibi madenleri sattığını ifade eder. Eğer az sayıda bir Türk nüfusu olsaydı bu bölgede Türklerin girdikleri yerlerdeki şehir ahalisini temsil etmek şöyle dursun bu ahali ile sıkı münasebete girmesi mümkün olamazdı. Belki de durum tam tersiydi fazlaca olan Türk nüfusu içinde zaten kaynaklarda az nüfuslu olduğu belirtilen Soğdlar ile Türklerin iktisadi münasebetleri aracılığıyla İran'a bazı Türk kültür unsurları geçmişti.

Frye'in İran Turan arasındaki savaşları Zerdüştlüğün iyi kötü arasındaki düşmanlığı olarak algıladığını söylemek mümkün. Ona göre step/sown, aydınlık ve karanlık İran ile Turan arasındaki mücadelede örneklenir ve bu örnekler Aryanlar ve non Aryanlar arasındaki mücadeleden Firdosinin zamanına denk düşen Türklerin Yakın Doğu'yu işgaline dek uzanır. İran destanının geniş etkisi onu İranlılardaki gibi kendi antik tarihleri kabul eden Türklerde görülür diyen Frye en eski Türkçe sözlükler Alper Tunga'yı Orta Asya Türklerinin atası olarak açıkladığını ve Türklerin İran destanındaki İran'ın Turanlı düşmanı Afrasiyab'ı Alper Tunga olarak kabul ettiğini belirtir. Prof. Dr. Aydın Sayılı İran'ın milli destanı olan Şehname'de Ceyhun Irmağı İslam öncesi dönemde İran ile Türkler arasında bir sınır teşkil ediyordu derken İbn Hurdadbih Firdevsi'den önce Turan kelimesini merz-i Turan: Türklerin sınırı anlamında kullanmıştır. Demek ki Turan kelimesi daha eskidir ve Türkler arasında Afrasiyab için tutulan yasın aslında Firdevsi'den çok eski olduğu Orhon Abidelerinde geçen "onları tunga tekinin ölüm ayını zamanında mahvetti" kısmı ile de anlaşılmaktadır. Zeki Velidi Togan Uygur Budist mabeti duvarı üzerinde de geçen ifadelerin bunun en güçlü kanıtı olduğunu gösterdiğini belirtir.

İran mirasını denenen kavramın Mısır ve Mezopotamya mirası üzerine yükselen Ahamenidler vasıtasıyla Sasanilere ve İran devletlerine aktarıldığı ortadadır.

Sonuçta çoğu Batılı bilgin gibi Richard Nelson Frye da İran tarihi araştırmalarının kopmaz bir parçası olan Türk tarihi açısından eksik ve yanlış düşüncelere sahip olduğunu ama Prof.Dr. Aydın Sayılı gibi bilginlerin kaynaklara dayanarak yaptığı etüdlerin onun fikrinin değişmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Demek ki bu yanlış ve eksik algının değişmesi ve hem İran tarihi hem de Türk tarihi açısından yapılması gereken şey Sayılı'nın yolunu takip etmek gerekmektedir. Acilen üniversitelerimizde İran Araştırmaları merkezleri kurulmalı ve İslam öncesi bölgenin tarihini araştırmak için çok yönlü araştırmacılar yetiştirilmelidir.